

Θάλεια Ιερωνυμάκη

(Διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας)

Η διδασκαλία των στερεότυπων εκφράσεων / ιδιωτισμών σε ρουμάνους φοιτητές προπτυχιακού και μεταπτυχιακού επιπέδου¹

Teaching of Greek idioms/fixed expressions to Romanian undergraduate and postgraduate students

Abstract

This paper aims to present the teaching of Greek idioms and fixed expressions in the context of teaching the Greek language as a foreign language to Romanian students. Teaching of idioms is of interest as in Romanian language there are equivalent idioms, as well as idioms of different structure and content but of equal meaning, while in other idioms there is no equivalence. Teaching of idioms to undergraduate students is part of thematic sections and of specific grammatical phenomena. Teaching of idioms to postgraduate students is related to translation. The translation of such idioms is a challenge because the non-transparent idioms are not easily recognizable, so they cannot be translated easily; therefore, the students must find equivalent idioms in the Romanian language. Many kinds of texts are taken into consideration for the purposes of teaching: articles, advertisements, literary texts. Emphasis is put on contemporary Greek poetry, where there are many idioms and some of them unfreezing.

Key words: teaching of Greek language as a foreign language in Romania, idioms, fixed expressions, contemporary Greek poetry.

Εισαγωγή

Στα εγχειρίδια διδασκαλίας της ελληνικής ως ξένης γλώσσας δεν προβλέπεται ειδική αντιμετώπιση των *στερεότυπων* (ή *παγιασμένων* ή *τυποποιημένων*) *εκφράσεων* ή *ιδιωτισμών* ή *ιδιωτισμικών εκφράσεων* ή *φρασεολογισμών*, των σταθερών συνδυασμών δηλαδή δύο ή περισσότερων λέξεων, στους οποίους δεν υπάρχει η ελευθερία που διαθέτουν οι γλώσσες να αντικαθιστούν λέξεις με τη συνώνυμή τους ή μια δομή με άλλη, και που η σημασία τους δεν είναι γενικά προβλέψιμη, δεν είναι συνθετική, δεν ισούται με το άθροισμα των σημασιών των συστατικών που τους απαρτίζουν (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ευθυμίου, 2006, σελ. 10). Ο ιδιαίτερος αυτός χαρακτήρας και η τυποποίησή τους δημιουργούν δυσκολίες στην εκμάθησή τους (Θώμου, 2014, σελ. 86). Η διδασκαλία τους ωστόσο κρίνεται αναγκαία καθώς χρησιμοποιούνται συχνά στον οικείο, καθημερινό λόγο, όσο και στον επιστημονικό, αποτελούν ένα είδος ειδικής κατονομασίας και μπορεί να διαθέτουν υψηλό πληροφοριακό περιεχόμενο, υπόκεινται σε περιορισμούς οι οποίοι πρέπει να διδαχθούν, απαιτείται η διδασκαλία των πραγματολογικών συνθηκών εκφοράς τους

¹ Το άρθρο βασίζεται σε ανακοίνωση που παρουσιάστηκε στην 1^η Επιμορφωτική Συνάντηση Εκπαιδευτικών Ελληνικής Γλώσσας Χωρών Κ.Α. Ευρώπης και πρώην Κ.Α.Κ.: «Ελληνόγλωσση Παιδεία. Τάσεις - Διαστάσεις - Προτάσεις», Οδησός, 27-30 Απριλίου 2017.

(λόγια, οικεία ή προφορικά συμφραζόμενα κτλ.) και, τέλος, αποτελούν καθολικό φαινόμενο στις φυσικές ανθρώπινες γλώσσες και συνδέονται με τον πολιτισμό της γλώσσας στην οποία ανήκουν (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ευθυμίου, 2006, σελ. 89-91).

Όπως είναι εύλογο όταν δύο πολιτισμοί, όπως ο ελληνικός και ο ρουμανικός, έχουν έρθει σε επαφή λόγω ιστορικών συγκυριών, οι στερεότυπες εκφράσεις τους παρουσιάζουν ομοιότητα, ειδικά όσες σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον, την αγροτική ζωή, τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης, τις θρησκευτικές αντιλήψεις. Χάρη σε αυτά τα λεξιλογικά, δομικά και σημασιολογικά φρασεολογικά ισόγλωσσα, τις κοινές, αλλά όχι δάνειες, στερεότυπες εκφράσεις (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ευθυμίου, 2006, σελ. 102), η διαγλωσσική επίδραση από τα ρουμανικά διευκολύνει την εκμάθηση των αντίστοιχων ελληνικών στερεότυπων εκφράσεων.

1. Διδασκαλία στερεότυπων εκφράσεων σε φοιτητές προπτυχιακού επιπέδου

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η έκφραση «έχει ήλιο με δόντια», την οποία χρησιμοποιούν οι φοιτητές ήδη από το επίπεδο A1. Χωρίς να την έχουν διδαχθεί, μεταφέρουν, ως αστεϊσμό, την ίδια ακριβώς ρουμανική («soare cu dinți») στα ελληνικά και αφού επιβεβαιωθεί η ύπαρξή της και στα ελληνικά, η εκμάθησή της είναι άμεση. Στο ίδιο πλαίσιο του λεξιλογίου των καιρικών φαινομένων, μπορεί να αναφερθεί η έκφραση «ρίχνει καρεκλοπόδαρα», εφόσον οι λέξεις «καρέκλα» και «πόδι» είναι γνωστές. Επειδή στα ρουμανικά δεν υπάρχει έκφραση με την ίδια μορφή (υπάρχει το «a ploua cu găleata»=*βρέχει με τον κουβά*), η ελληνική στερεότυπη έκφραση φαίνεται αστεία και αποτυπώνεται.

Η διδασκαλία θεματικού λεξιλογίου ενδείκνυται για τη διδασκαλία στερεότυπων εκφράσεων (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ευθυμίου, 2006, σελ. 91-94). Ενδεικτικά, στο πλαίσιο του λεξιλογίου για την περιγραφή του ανθρώπινου σώματος (επίπεδο A2) μπορούν να διδαχθούν τόσο στερεότυπες εκφράσεις σημασιολογικά, μορφικά και δομικά αντίστοιχες με ρουμανικές (Scarpete, 2016, σελ. 23-27), ώστε να είναι πιο εύκολη η εκμάθησή τους, όσο και μη ισοδύναμες. Κύριος διδακτικός στόχος είναι η αναγνώριση, και στη συνέχεια η εκμάθησή τους και μπορεί να πραγματοποιηθεί με δομικές και με επικοινωνιακές ασκήσεις, και συγκεκριμένα:

A) με ασκήσεις πολλαπλών επιλογών, αφού έχει διδαχθεί το βασικό λεξιλόγιο. Όταν υπάρχουν ισοδύναμες στερεότυπες εκφράσεις στα ρουμανικά, εφόσον οι φοιτητές γνωρίζουν την αντίστοιχη ρουμανική, δεν δυσκολεύονται στον σχηματισμό της ελληνικής έκφρασης.

Πίνακας 1: Παράδειγμα άσκησης πολλαπλών επιλογών

1. Ο Γιώργος κάνει τα γλυκά σε όλα τα κορίτσια της τάξης
α) μαλλιά β) μάτια γ) χαμόγελα (ρουμανικά: a face ochi dulci)
2. Αν δεν θέλετε να έρθετε στο πάρτι, μην έρθετε. Δεν σας βάζω το μαχαίρι.....
α) στον λαιμό β) στο χέρι γ) στην πλάτη (ρουμανικά: a pune cuțitul la gât)
3. Τι μαγειρεύεις και μυρίζει τόσο ωραία; Μου έσπασε
α) το χέρι β) τη μύτη γ) το δάχτυλο (ρουμανικά: îmi sparge (rupe) nasul)

Β) Όταν δεν υπάρχουν ισοδύναμες εκφράσεις, με σύντομα (αυθεντικά ή κατασκευασμένα, όπως εκείνο του Πίνακα 2) κείμενα στα οποία ζητείται η υπογράμμιση των μερών του σώματος μαζί με τους προσδιορισμούς τους. Η στρατηγική που χρησιμοποιείται είναι ο εντοπισμός συγκεκριμένων πληροφοριών μέσα σε συμφραζόμενα που οι φοιτητές κατανοούν (Harmer, 2001, σελ. 91-92), ώστε μέσω αυτών να γίνει έπειτα κατανοητή η σημασία των στερεότυπων εκφράσεων.

Πίνακας 2: Παράδειγμα άσκησης για αναγνώριση στερεότυπης έκφρασης σε σύντομο κείμενο

Η Μαρία είναι μια φοιτήτρια με καστανά μαλλιά και μαύρα μάτια. Μια μέρα συναντάει στον δρόμο την Έλενα, μία φίλη της με ξανθά μαλλιά και γαλάζια μάτια.

-Τι κάνεις Μαρία μου, πού χάθηκες; Μαύρα μάτια κάναμε να σε δούμε! Πότε θα τα πούμε;

-Είχα πολύ διάβασμα για τις εξετάσεις. Αύριο το πρωί τελειώνουν. Πάμε το απόγευμα για καφέ;

Ο διαχωρισμός (στο κείμενο του Πίνακα 2) της κυριολεκτικής έκφρασης «μαύρα μάτια» από τη στερεότυπη «μαύρα μάτια κάναμε να σε δούμε» είναι εύληπτος, καθώς νοηματικά η τελευταία δεν ταιριάζει με την περιγραφή της κοπέλας που την εκφέρει (περιγράφεται με γαλάζια μάτια), ενώ έπεται της ερώτησης «πού χάθηκες;». Έτσι, παρότι δεν υπάρχει αντίστοιχη ρουμανική (Milojević, Mutavdžić και Gabroni, 2017, σελ. 93), η κατανόηση της στερεότυπης έκφρασης δεν παρουσιάζει δυσκολία.

Γ) Με οπτικό υλικό (εικόνες ή/και κείμενο με ερωτήσεις) τόσο για ισοδύναμες, όσο και για μη ισοδύναμες στερεότυπες εκφράσεις.

Εικόνα 1: Στερεότυπη έκφραση «Χαϊδεύω αυτιά»

Αφού δοθεί η γελοιογραφία του Αρκά σε φωτογραφία ή προβολή μέσω προτζέκτορα (*Εικόνα 1*) οι φοιτητές καθοδηγούνται με ερωτήσεις (π.χ. «Τι κάνει ο προφήτης;», «Τι σημαίνει η απάντηση του ανθρώπου;», «Ποιο είναι το ρήμα στην απάντηση;», «Τι χαϊδεύει;») ώστε να εντοπίσουν την έκφραση «χαϊδεύω αυτιά». Στη συνέχεια η έκφραση μπορεί να δοθεί εντός συμφραζομένων (π.χ. «Δεν του αρέσει να λέει ωραία λόγια, όταν δεν τα πιστεύει. **Δεν χαϊδεύει αυτιά** για να τον συμπαθήσουν») ώστε να γίνει κατανοητό ότι «χαϊδεύω αυτιά» σημαίνει «κολακεύω» (εφόσον δεν υπάρχει ισοδύναμη στερεότυπη έκφραση στα ρουμανικά).

Είναι ευνόητο ότι σε μεγαλύτερα επίπεδα οι στερεότυπες εκφράσεις εντοπίζονται από τους ίδιους τους φοιτητές. Μπορεί να ζητηθεί η συγκέντρωση από αυθεντικά κείμενα, προφορικά και γραπτά, στερεότυπων εκφράσεων που χρησιμοποιούνται σε καθημερινές συνομιλίες (π.χ. «να 'σαι καλά», «να τα χιλιάσεις» κ.τ.λ.). Τέτοια κείμενα, ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε όλα τα επίπεδα. Κατά τη διδασκαλία συγκεκριμένου θεματικού λεξιλογίου (π.χ. χρώματα, φρούτα-λαχανικά, οικογενειακές σχέσεις, εκπαίδευση) ή γραμματικών φαινομένων (π.χ. προσωπικές αντωνυμίες, προστακτική), μπορεί να ζητηθεί ο εντοπισμός με τη βοήθεια ερμηνευτικών λεξικών, η χρησιμοποίηση σε προτάσεις και η παρουσίαση των σχετικών στερεότυπων εκφράσεων στην τάξη. Τέτοιες επικοινωνιακές ασκήσεις μπορούν να γίνουν είτε με ομαδοκεντρική μέθοδο (Ματσαγγούρας, 1995) με σύντομες ομαδικές εργασίες στην τάξη (για μεγαλύτερα έτη), είτε με ατομικές εργασίες που έχουν δοθεί για το σπίτι (κυρίως σε προχωρημένους φοιτητές μικρότερων ετών). Έπειτα, κάποιες από τις στερεότυπες εκφράσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή προφορικού λόγου σε παιχνίδια ρόλων.

2. Διδασκαλία στερεότυπων εκφράσεων σε φοιτητές προπτυχιακού επιπέδου

Στο μεταπτυχιακό επίπεδο (Master) Μεταφρασεολογίας του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, έχουν διδαχθεί μαθήματα για τη μετάφραση των στερεότυπων εκφράσεων σε ποικίλα είδη λόγου. Οι εισαγωγικές παραδόσεις έχουν στόχο την αναγνώριση ακόμη και άγνωστων εκφράσεων. Έτσι, παρουσιάζονται (με βάση τη μελέτη των Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ευθυμίου, 2006) οι στερεότυπες εκφράσεις και συγκεκριμένα γίνεται:

α) ορισμός τους

β) **διάκριση** στερεότυπων εκφράσεων από ελεύθερους συνδυασμούς λέξεων (π.χ. «το ποτήρι ξεχείλισε» μπορεί να είναι ελεύθερος συνδυασμός λέξεων, όπως «το ποτήρι ξεχείλισε, μη βάλεις άλλο νερό», είτε στερεότυπη έκφραση) αλλά και από πολυλεκτικά σύνθετα ουσιαστικά (π.χ. *ψυχρός πόλεμος, παιδική χαρά, απεργία πείνας*)

γ) **ταξινόμηση**, π.χ. υπάρχουν πολλές στερεότυπες εκφράσεις με ρήματα, όπως «δεν το βάζω κάτω», «κάθομαι σ' αναμμένα κάρβουνα», ενώ μεγάλη υποκατηγορία είναι εκείνες με το ρήμα **είμαι**, όπως «είναι της ώρας/ του κουτιού/ του θανάτου/ της πλάκας κ.τ.λ., ενώ έχουμε και στερεότυπες εκφράσεις από τα αρχαία ελληνικά, λόγιες, από την Καινή Διαθήκη, από την καθαρεύουσα (π.χ. «μη μου άπτου»/ «σιγήν ιχθύος»/ «απαγορεύω δια ροπάλου»/ «σιγά τα ωά» κ.ά.) (Ιορδανίδου, 2010)

δ) **προσδιορισμός της μορφής** των στερεότυπων εκφράσεων και ειδικότερα αναφορά στη **συντακτική και σημασιολογική παγίωσή** τους και στους **περιορισμούς** στους οποίους υπόκεινται.

Για την κατανόηση των περιορισμών μπορούν να χρησιμοποιηθούν, μεταξύ άλλων, κάποιες γελοιογραφίες, όπως φαίνεται στην *Εικόνα 2*.

Εικόνα 2: Στερεότυπη έκφραση «Κύλισε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι»

Στη γελοιογραφία του Αρκά στην *Εικόνα 2* εικονογραφείται η στερεότυπη έκφραση «κύλισε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι». Συνήθως οι ρουμάνοι φοιτητές δεν αναγνωρίζουν τη στερεότυπη έκφραση, όταν βλέπουν τη γελοιογραφία, επειδή δεν υπάρχει έκφραση ισοδύναμης μορφής στα ρουμανικά. Με τις κατάλληλες ερωτήσεις φτάνουν σε μία έκφραση του τύπου «*η κατσαρόλα βρίσκει το καπάκι». Καθοδηγούνται, με τη χρήση λεξικού να αναζητήσουν στερεότυπες εκφράσεις με τις λέξεις «κατσαρόλα» και «καπάκι». Εντοπίζουν την έκφραση «κύλισε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι». Στη συνέχεια επισημαίνονται **οι περιορισμοί** και ειδικότερα:

α) η αδυναμία αντικατάστασης λέξεων από συνώνυμες (*τέντζερης* και όχι **κατσαρόλα*)

β) ο σταθερός χρόνος του ρήματος (εν προκειμένω αόριστος: *βρήκε* και όχι **βρίσκει*)

ενώ επισημαίνεται **το μπλοκάρισμα των μετασηματιστικών ιδιοτήτων** και συγκεκριμένα το γεγονός ότι:

α) δεν μπορεί να γίνει παθητικοποίηση (**το καπάκι βρέθηκε από τον τέντζερη*),

β) δεν μπορεί να γίνει αντικατάσταση από αντωνυμία (**κύλισε ο τέντζερης και το βρήκε*)

γ) δεν μπορεί να γίνει εγκλιτικοποίηση (**κύλισε ο τέντζερης και το καπάκι το βρήκε*)

δ) δεν μπορεί να γίνει ανύψωση (**κύλισε ο τέντζερης και είναι το καπάκι που βρήκε*)

ε) δεν μπορεί να γίνει αναφορικοποίηση (**το καπάκι που βρήκε*)

στ) δεν μπορεί να γίνει ερώτηση (**τι κύλησε; *Τι βρήκε;*)

Επίσης, επισημαίνεται ότι κανένα από τα στοιχεία που απαρτίζουν τη στερεότυπη έκφραση δεν μπορεί να επικαιροποιηθεί μεμονωμένα (κύλισε ο τέντζερης/ *ένας τέντζερης/ *αυτός ο τέντζερης/ *ο τέντζερης μου), γίνεται λόγος για την υποχρεωτική παρουσία κάποιων μορφικών στοιχείων, όπως οι γραμματικές κατηγορίες (στο παράδειγμα η παρουσία του ενικού αριθμού: *κύλισε ο τέντζερης και βρήκε τα καπάκια), οι τροπικότητες (στο παράδειγμα αποφαντική πρόταση και όχι αρνητική: *δεν κύλισε ο τέντζερης και δεν βρήκε το καπάκι). Επιπλέον, τονίζεται ότι τα συστατικά της στερεότυπης έκφρασης δεν δέχονται επιμέρους προσδιορισμούς (*κύλισε ο παλιός τέντζερης και βρήκε το μεγάλο καπάκι).

Τέλος, αν γίνει μετάφραση της στερεότυπης έκφρασης στα ρουμανικά, με έκφραση που έχει διαφορετική μορφή, αλλά κοινή σημασία («*și-a găsit sacul reticul*»=βρήκε την τσάντα το μπάλωμα) διαπιστώνονται αντίστοιχοι περιορισμοί.

Μετά από τα πρώτα εισαγωγικά μαθήματα ακολουθεί πρακτική άσκηση με μετάφραση στερεότυπων εκφράσεων εντός συμφραζομένων. Η μετάφραση αποτελεί ένα προκλητικό πεδίο, γιατί εκτός από α) τις ισοδύναμες στερεότυπες εκφράσεις, υπάρχουν επίσης:

β) εκφράσεις που έχουν διαφορετική μορφή ή δομή αλλά κοινή σημασία στα ρουμανικά (π.χ. το «βγάζει μάτι» στα ρουμανικά είναι «*sare în ochi*» = *αλάτι στο μάτι*)

γ) εκφράσεις που δεν υπάρχουν στα ρουμανικά ούτε από μορφολογική ούτε από σημασιολογική άποψη (η έκφραση «κάναμε μαύρα μάτια να σε δούμε» που προαναφέρθηκε)

δ) εκφράσεις που υπάρχουν στα ρουμανικά με την ίδια μορφή και δομή, αλλά έχουν διαφορετική σημασία (π.χ. η έκφραση «έχω κάποιον στο μάτι»= *επιβουλεύομαι/θέλω ερωτικά υπάρχει στα ρουμανικά «a lua (pe cineva) la ochi*, αλλά σημαίνει *έχω υπό την επίβλεψή μου*).

Πριν από τη μετάφραση πρέπει να γίνει κατανόηση της στερεότυπης έκφρασης. Για την κατανόηση «τόσο του εννοιολογικού περιεχομένου μιας έκφρασης όσο και της συγκεκριμένης λειτουργίας της, απαραίτητη πρώτα απ' όλα είναι η σημασιολογική ανάλυσή της, δηλαδή η ανάλυση της εικόνας ή της μεταφοράς που εμπεριέχει» (Πανταζάρα, Μουστάκη και Αναστασιάδη, 2011, σελ. 149). Επομένως, δίνονται κείμενα τα οποία αναλύονται και σχολιάζονται και έπειτα ακολουθεί η μετάφραση. Για τη μετάφραση η μέθοδος διδασκαλίας είναι ομαδοκεντρική. Τα κείμενα προέρχονται τόσο από τον προφορικό όσο και από τον γραπτό λόγο. Ως προς την πρώτη κατηγορία πλούσια σε στερεότυπες εκφράσεις είναι τα διαφημιστικά σποτ, αλλά και τραγούδια. Κείμενα προφορικού λόγου αναρτώνται κυρίως σε κλειστή ομάδα στο facebook, άλλοτε έπειτα από τη διδασκαλία αντίστοιχων στερεότυπων εκφράσεων και άλλοτε με τη μορφή κουίζ (με τη μορφή κουίζ στο facebook, χρησιμοποιούνται και γελοιογραφίες, σκίτσα και φωτογραφίες).

Γραπτά κείμενα με στερεότυπες εκφράσεις συναντώνται σε όλα τα είδη λόγου, με πιο χαρακτηριστικά τα δημοσιογραφικά άρθρα, οι τίτλοι των οποίων μπορεί να είναι είτε αυθεντικές στερεότυπες εκφράσεις είτε παραλλαγές τους (λ.χ: «Έρχεται «τσουνάμι»/ «στο μάτι του κυκλώνα»/ «εικόνες βιβλικής καταστροφής»/ «ανέβηκαν τα σκαλιά της εκκλησίας»/ «διασταύρωσαν τα ξίφη τους»). Κατά κύριο λόγο όμως επιλέγονται λογοτεχνικά κείμενα. Αξίζει να σημειωθεί ότι αρκετές στερεότυπες εκφράσεις προέρχονται από λογοτεχνικά κείμενα (λ.χ. «του κύκλου τα γυρίσματα»: *Ερωτόκριτος*, «τρία πουλάκια κάθονται»: δημοτικό τραγούδι, «περασμένα μεγαλεία»: «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» του Διονύσιου Σολωμού, «πώς

μας θωρείς ακίνητος/ πού τρέχει ο λογισμός σου»: «Στον ανδριάντα Γρηγορίου του Ε΄» του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, «Σαν βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη»: «Ιθάκη» του Κ. Π. Καβάφη, «Κρίνε για να κριθείς»: «Επίλογος» του Μανόλη Αναγνωστάκη). Για τη μεταφραστική άσκηση επιλέγονται συνήθως ποιήματα λόγω αφενός της συντομίας τους (κατάλληλα στο πλαίσιο μίας ή δύο διδακτικών ωρών) και αφετέρου λόγω του υψηλού βαθμού μεταφορικότητας, οφειλόμενου και στη χρήση στερεότυπων εκφράσεων. Με βάση ποιήματα νέων ποιητών που ήδη έχουν μεταφραστεί από φοιτητές θα δοθούν στη συνέχεια τέσσερις παραδειγματικές περιπτώσεις ποιημάτων που περιέχουν στερεότυπη έκφραση και θα παρουσιαστούν οι μεταφραστικές επιλογές για κάθε ιδιαίτερη περίπτωση.

Στο πρώτο ποίημα, «Εμβολιασμένο και υπάκουο» (Στίγκας, 2006, σελ. 37), περιέχονται δύο στερεότυπες εκφράσεις (τονίζονται με bold στοιχεία):

Εμβολιασμένο και υπάκουο

όμως
μέσα στο γέλιο μου
οι υλακές
περιφέρονται αδέσποτες

Κοίτα –
το σκότος
θα πουλήσει ακριβά το τομάρι του
μονάχα αυτό γνωρίζει τα πατήματα
ποιες λέξεις θέλουν πότισμα
για να 'χεις οιμωγή πλατύφυλλη

Χειμώνα Καλοκαίρι

με ξετινάζουν όνειρα

είμαι το πιο χαρούμενο σκυλί
(τέτοιο τσιμπούρι η ποίηση)
είμαι το πιο χαρούμενο σκυλί σου λέω –

Παρότι η μετάφραση του ποιήματος παρουσιάζει δυσκολίες λόγω των απροσδόκητων συνδυασμών λέξεων (λ.χ. «οιμωγή πλατύφυλλη»), οι στερεότυπες εκφράσεις αναγνωρίστηκαν εύκολα και μεταφράστηκαν επίσης εύκολα. Η πρώτη «θα πουλήσει ακριβά το τομάρι του» μεταφράστηκε με τη σχεδόν ισοδύναμη «își va vinde scump pielea»=θα πουλήσει ακριβά το δέρμα του. Στην δεύτερη στερεότυπη έκφραση παρατηρείται αποπαγίωση (Gross, 1996, σελ. 20) της στερεότυπης έκφρασης «μου 'γινε τσιμπούρι» που έχει μετατραπεί σε «τέτοιο τσιμπούρι η ποίηση». Για την έκφραση αυτή προτάθηκαν τέσσερις διαφορετικές μεταφράσεις, με την προσαρμογή βέβαια στην αντίστοιχη ρουμανική στερεότυπη έκφραση που είναι «se ține ca râie de om»=κρατιέται/κολλάει σαν ψώρα στον άνθρωπο (στερεότυπη έκφραση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για ζώα, επομένως αρμόζουσα στο νόημα του ποιήματος): σχεδόν κατά λέξη μετάφραση και επομένως αποπαγίωση και της ρουμανικής στερεότυπης έκφρασης («astfel de râie e roezia»=τέτοια ψώρα είναι η ποίηση)· παράλειψη της λέξης ποίηση («se ține ca râie»=κολλάει σαν ψώρα)· προσθήκη της

λέξης «ποίηση» στην παγιωμένη ρουμανική στερεότυπη έκφραση («se ține ca râie de om roezia»=κολλάει σαν ψώρα στον άνθρωπο η ποίηση)· τέλος πιο ελεύθερη (και πιο ποιητική) απόδοση που αλλάζει τη σειρά, διατηρεί το νόημα, αντικαθιστά το «de om» (στον άνθρωπο) με το «de mine» (σε μένα) και δημιουργεί ομοηχία: «roezia se ține ca râie de mine»=μου κολλάει σαν ψώρα η ποίηση.

Στο δεύτερο ποίημα, «Άδραξες τη μέρα;» (Ιωάννου, 2011, σελ. 14), η στερεότυπη έκφραση «άδραξε τη μέρα» εμφανίζεται αποπαγιωμένη στον τίτλο και επανέρχεται, επίσης αποπαγιωμένη, στον πρώτο στίχο:

ΑΔΡΑΞΕΣ ΤΗ ΜΕΡΑ;

Αργείς να αδράξεις τη μέρα

Ο χρόνος καβαλά το μηχανάκι του

Κι εσύ μπουσουλάς στο δωμάτιο

Ψάχνοντας

Για ένα αγαπημένο πόδι

Η καινούργια μέρα

Σε βρίσκει στο πάτωμα

Προσπαθώντας να συρθείς

Ως την τρύπα του ύπνου

Δυσκολία αναγνώρισης της στερεότυπης έκφρασης δεν υπήρξε. Στα ρουμανικά χρησιμοποιείται ισοδύναμα σημασιολογικά τόσο το λατινικό «Carpe diem», όσο και η ρουμανική έκφραση «trăiește clipa»=ζήσε τη στιγμή. Προβληματίσε ωστόσο το γεγονός ότι η ελληνική στερεότυπη έκφραση είναι αποπαγιωμένη όσον αφορά στον χρόνο και την έγκλιση του ρήματος (ερωτηματική μορφή και οριστική αντί για προστακτική στον τίτλο και υποτακτική στον πρώτο στίχο). Οι φοιτητές αρνήθηκαν να τροποποιήσουν τη λατινική έκφραση (και λόγω της μη επαρκούς γνώσης της λατινικής γλώσσας) και δίστασαν να τροποποιήσουν την αντίστοιχη ρουμανική στερεότυπη έκφραση, καθώς δεν είναι δόκιμη στα ρουμανικά η ερωτηματική μορφή, ούτε ο αόριστος, ενώ για την υποτακτική του πρώτου στίχου δεν υπήρξε δυσκολία. Έτσι, κάποιοι επέμειναν στη χρήση του ενεστώτα στον τίτλο αντί του αορίστου («Trăiești clipa?»=ζεις τη στιγμή;), αλλοιώνοντας όμως την ειρωνική φόρτιση του τίτλου του ποιήματος που προκαλείται από την προσθήκη απλώς του τελικού σίγμα στην προστακτική του ενεστώτα ώστε να μετατραπεί σε οριστική αορίστου. Εντέλει όμως ενθαρρύνθηκαν να προβούν στην “αυθαιρεσία” της γραμματικής αποπαγίωσης ώστε να αποδώσουν και την αντίστοιχη ειρωνική αποπαγίωση της ελληνικής στερεότυπης έκφρασης («Ai trăit clipa?»/ «Trăit-ai clipa?»=Έζησες τη στιγμή;), ενώ σε μία περίπτωση διαφοροποιήθηκε το ρήμα στον πρώτο στίχο από «să trăiești»=να ζήσεις σε «să guști/pătrunzi clipa»=να γευτείς τη στιγμή/να διεισδύσεις στη στιγμή για να τροποποιηθεί περισσότερο η ρουμανική στερεότυπη έκφραση (δημιουργώντας επιπλέον μία εσωτερική ομοηχία μεταξύ των λέξεων «Întârzi» και «pătrunzi»).

Στο τρίτο ποίημα, «Παιδική χαρά» (Βαχλιώτη, 2013, σελ. 31) η στερεότυπη έκφραση παρουσιάζεται στην πάγια μορφή της, παρότι καταλαμβάνει δύο στίχους και η μισή τοποθετείται σε παρένθεση:

ΠΑΙΔΙΚΗ ΧΑΡΑ

Η τραμπάλα
 αναμφιβόλως βολική
 για τους εν γένει ευσταθείς
 κι ανθεκτικούς στις ταλαντώσεις·
 η άμμος, πάλι,
 πρόσφορη,
 αλλά μόνο για ελαφρές
 βραχύβιες κατασκευές,
 κι εκείνη η **κούνια**
(που σε κούναγε)
 πάντα με τις γνωστές
 λασπωμένες της απολήξεις.
 Ας μην επιμείνουμε άλλο.
 Κάποιοι γεννήθηκαν
 για να ταιριάζουν
 μόνο στα παγκάκια.

Η στερεότυπη έκφραση «κούνια/ που σε κούναγε» δεν αναγνωρίστηκε, γιατί δεν υπάρχει στα ρουμανικά. Στα ρουμανικά υπάρχει στερεότυπη έκφραση διαφορετικής μορφής με την ίδια σημασία («*ntrabia mǎlai viseazǎ*»=*το σπουργίτι ονειρεύεται το καλαμπόκι*). Κρίθηκε ακατάλληλη καθώς δεν ταιριάζει στα συμφραζόμενα του ποιήματος. Για να μην χαθεί η ποιητικότητα, έπρεπε να βρεθεί μία στερεότυπη έκφραση που να παραπέμπει σε παιχνίδι της παιδικής χαράς ή έστω στην παιδικότητα. Προτάθηκαν οι εξής μεταφραστικές εκδοχές: α) «*ai vrea tu*»=*θα 'θελες*, με διάφορες παραλλαγές εντός και εκτός παρένθεσης [*«și leagǎnul (ai vrea tu) să te legene»*]=*και η κούνια (θα 'θελες) να σε κουνάει*, «*iar acel leagǎn/ (ce-ai vrea tu să te legene)*»=*κι εκείνη η κούνια/ (που θα 'θελες να σε κουνάει)*] β) «*în visele tale*»=*στα όνειρά σου*, επίσης με διάφορες παραλλαγές εντός και εκτός παρένθεσης [*«și acel leagǎn/ (care doar în visuri te leagǎnǎ)*»=*κι εκείνη η κούνια/ (που μόνο στα όνειρά σου σε κούναγε)*, «*și leagǎnul acela care/ (doar în visele tale)/ te leagǎnǎ*»=*κι εκείνη η κούνια που/ (μόνο στα όνειρά σου)/ σε κούναγε*]. Η τελευταία επιλογή, η οποία προκρίθηκε από τους περισσότερους φοιτητές, δίνει κάπως την αίσθηση του παιχνιδιού και της παιδικότητας με την αναφορά στο όνειρο και επίσης εμπεριέχει ειρωνεία, όπως και η ελληνική στερεότυπη έκφραση και η χρήση της στο ποίημα. Στη βάση αυτής της επιλογής προτάθηκε η επέκταση των δύο στίχων του ποιήματος σε τρεις, ώστε με την αναδιάταξη των λέξεων να δημιουργηθεί όχι μόνο ρυθμός, αλλά και μια κάποια ομοηχία ανάμεσα στις λέξεις «*care*»=*που* και «*tale*»=*σου* («*și leagǎnul acela care/ (doar în visele tale)/ te leagǎnǎ*»).

Το τέταρτο ποίημα, «*Τα παιδιά του χρόνου*» (Γκέζος, 2012, σελ. 36) εκ πρώτης όψεως δεν περιέχει στερεότυπη έκφραση. Ο τελευταίος στίχος όμως ανακαλεί τη στερεότυπη έκφραση «*ο Χρόνος τρώει τα παιδιά του*»:

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Είμαστε όλοι μας παιδιά του χρόνου.
 Αυτός μας θρέφει,

αυτός μας σκεπάζει με σύννεφα το βράδυ,
 σ' αυτόν λέμε τα μυστικά,
 τα όνειρά μας,
 και μας φιλά στο μέτωπο, χαμογελά,
 λέει:
*όλα θα γίνουν, θα σας γεμίσω δώρα,
 θα σας πάρω αγάπες και φωτιές,
 ύστερα μας φορτώνει στους ώμους του
 και τρέχει για τον ήλιο.*

Κοιμόμαστε στο ίδιο κρεβάτι,
 μέσα στην αγκαλιά, πάνω στο στήθος του
 γελάμε.
 Ξεχνάμε
πως ο χρόνος τρώει τα παιδιά του.

Η στερεότυπη έκφραση δεν υπάρχει στα ρουμανικά, και το λογοπαίγνιο Κρόνος-χρόνος είναι αδύνατον να αποδοθεί (ο χρόνος είναι timp, ο Κρόνος είναι Saturn και Cronos). Επιλέχθηκαν διαφορετικοί τρόποι απόδοσης (τόσο του ρήματος «τρώει» ως τρώει/καταπίνει/καταβροχθίζει, όσο και της έκφρασης): απλή σχεδόν κατά λέξη μετάφραση, χωρίς αναφορά στη στερεότυπη έκφραση, άρα εξουδετέρωσή της («timpul își mănâncă copiii lui»=ο χρόνος τρώει τα παιδιά του/ «timpul își înghite copiii»=ο χρόνος καταπίνει τα παιδιά του)· απόδοση της λέξης ως «Timp», με κεφαλαίο, και παραπομπή με αστερίσκο όπου εξηγείται ότι η εικόνα παραπέμπει στον Κρόνο που τρώει τα παιδιά του («Timpul* își devorează copiii». Σημείωση: «*Trimitere la Chronos/ Saturn care își devorează copiii»=Ο Χρόνος καταβροχθίζει τα παιδιά του. Σημείωση: *Παραπομπή στον Κρόνο που καταβροχθίζει τα παιδιά του)· μεταγραμματισμός της ελληνικής λέξης χρόνος ως «Chronos», συνοδευόμενος από παραπομπή, όπου εξηγείται η μυθολογική αναφορά, η στερεότυπη έκφραση και το γεγονός ότι το λογοπαίγνιο δεν μπορεί να αποδοθεί στα ρουμανικά («Chronos își mănâncă copiii». Παραπομπή: «Chronos – trimitere la zeitate mitologică. În poezie avem un joc de cuvinte care nu poate fi redat întocmai în limba română»=ο Κ/Χρόνος τρώει τα παιδιά του. Παραπομπή: Χρόνος – παραπομπή στη μυθολογική θεότητα. Στο ποίημα έχουμε ένα λογοπαίγνιο που δεν μπορεί να αποδοθεί στα ρουμανικά).

Συμπερασματικά, ακόμη και στην περίπτωση μη ισοδύναμων στερεότυπων εκφράσεων, η μετάφρασή τους, ειδικά εντός συμφραζομένων, δεν είναι ακατόρθωτη. Έτσι παρότι οι στερεότυπες εκφράσεις συνιστούν ένα πεδίο διδασκαλίας απαιτητικό, είναι ταυτόχρονα και ελκυστικό και για τον διδάσκοντα και για τον διδασκόμενο. Αυτό, πέρα από τις ασκήσεις στο πλαίσιο των μαθημάτων, επιβεβαιώνεται και από τις εργασίες που εκπονούν οι φοιτητές, τόσο από εκείνες που ανατίθενται ως τελικές εργασίες στο πλαίσιο εξέτασης του μαθήματος, όσο και από διπλωματικές εργασίες του master, επιλεγμένες από τους ίδιους του φοιτητές.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα, Ευθυμίου Αγγελική: *Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*, (Πατάκης, Αθήνα, 2006).
- Anastassiadis-Syméonidis, Anna, “Que peut-il arriver à une expression figée?”, (2003) *Cahiers de Lexicologie* 82 (1), pp. 51-59.
- Βαχλιώτη, Μαρία: *Άλλα λόγια*, (Μελάνι, Αθήνα, 2013).
- Βλαχόπουλος, Στέφανος: *Λεξικό των Ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής*, (Κλειδάριθμος, Αθήνα, 2007).
- Γκέζος, Χρήστος Αρμάντο: *Ανεκπλήρωτοι φόβοι*, (Μελάνι, Αθήνα, 2012).
- Θώμου, Παρασκευή, «Λεξικό πολυλεκτικών λεξικών μονάδων (multi-word units) της Νέας Ελληνικής: Ένα εργαλείο για την υποστήριξη της διδασκαλίας της δεύτερης γλώσσας», (2014) *Γλωσσολογία/Glossologia* 22, σσ. 83-96.
- Harmer, Jeremy: *The Practice of English Language Teaching*, (Longman, Harlow, 2001).
- Gross G.: *Les expressions figées en français-Noms composés et autres locutions*, (Ophrys, Παρίσι, 1996).
- Ιορδανίδου, Άννα: *Λεξικό λόγιων εκφράσεων της σύγχρονης ελληνικής*, (Πατάκης, Αθήνα, 2010).
- Ιωάννου, Θωμάς: *Ιπποκράτους 15*, (Σαιξπηρικό, Θεσσαλονίκη, 2011).
- Ματσαγούρας, Ηλίας: *Ομαδοκεντρική διδασκαλία και μάθηση. Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας κατά ομάδες*, (Γρηγόρης, Αθήνα, 1995).
- Μίνη, Μαριάννα, Φωτοπούλου, Αγγελική, «Τυπολογία των πολυλεκτικών ρηματικών εκφράσεων στα λεξικά της Νέας Ελληνικής: όρια και διαφοροποιήσεις», στο: *Πρακτικά του 18ου Διεθνούς Συμποσίου Θεωρητικής Και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας του Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας Και Φιλολογίας του Α.Π.Θ.*, (Θεσσαλονίκη, 2009, σσ. 491-503). Ανακτήθηκε από: http://www.ilsp.gr/homepages/mini/Mini_Fotopoulou_2009.pdf (4/6/2017).
- Milojević, Ivana, Mutavdžić, Predrag και Gaborović, Jelena: «Ιδιωτισμοί σχετικά με το “μάτι” στην ελληνική, σερβική και ρουμανική γλώσσα», στο: *Τα Πρακτικά του 3^{ου} Συνεδρίου των Νεοελληνιστών των Βαλκανικών Χωρών. Ο Ελληνισμός ως πολιτιστικός και οικονομικός παράγοντας στα Βαλκάνια (1453-2015): Γλώσσα, λογοτεχνία, τέχνη, κοινωνία. Βουκουρέστι, 16-17 Οκτωβρίου 2015*. (UER Press, Βουκουρέστι, 2017, σσ. 80-96).
- Πανταζάρα, Μαβίνα, Μουστάκη, Αργυρώ και Αναστασιάδη, Μαρία Χριστίνα: «Οι ιδιωτισμοί στη λογοτεχνία: διδακτική προσέγγιση της μεταφραστικής πράξης», (2012) *Συνθέσεις/Syn-Thèses* 5, σσ. 145-159.
- Στίγκας, Γιάννης: *Η όραση θ' αρχίσει ζανά*, (Κέδρος, Αθήνα, 2006).
- Scarpete, Gina: *Ιδιωτισμικές εκφράσεις (το ανθρώπινο σώμα) στη Νεοελληνική και τη Ρουμανική Γλώσσα, Teză de Disertație* [αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία]. (Βουκουρέστι, 2016).
- Χιώτη, Αλεξάνδρα: *Οι παγιωμένες εκφράσεις της νέας ελληνικής: ιστορική διάσταση, ταξινόμηση και στερεοτυπικότητα* [Διδακτορική διατριβή], (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010).

Παράρτημα

Α. Διαφημιστικά σποτ και οπτικό υλικό με στερεότυπες εκφράσεις

https://youtu.be/oRyLKkVy_FM (διαφημιστικό σποτ με τη στερεότυπη έκφραση «και του πουλιού το γάλα»)

https://youtu.be/-IDKY0p_KEQ (Η διαφήμιση χρησιμοποιεί την έκφραση «βγάλε γλώσσα» ως ελεύθερο συνδυασμό λέξεων και ως στερεότυπη έκφραση)

<https://youtu.be/KQ4M8WjBt9Y> (διαφημιστικό σποτ με πλήθος στερεότυπων εκφράσεων που χρησιμοποιούνται (χάρη στον διάλογο των πρωταγωνιστών) ως στερεότυπες εκφράσεις και ταυτόχρονα ως ελεύθεροι συνδυασμοί λέξεων, με μεταφορικό και κυριολεκτικό νόημα ταυτόχρονα, όπως π.χ. «το παιδί κεντάει» [στερεότυπη έκφραση, μεταφορικό νόημα]-«αν κεντάει να βάλει τις φίλες του να κάνουν σταυροβελονιά» [ελεύθερος συνδυασμός, κυριολεξία])

https://www.facebook.com/ARKAS-The-Original-Page-352589524877216/?hc_ref=PAGES_TIMELINE (σελίδα του Αρκά στο facebook με πλούσιο οπτικό υλικό στερεότυπων εκφράσεων) (ενδεικτικά: «πληρώνω τη νύφη», «χαιρέτα μου τον πλάτανο», «να ψοφήσει η κατσίκά του γείτονα», «βγάζω το φίδι από την τρύπα», «μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα»)

B. Ιστοσελίδες με στερεότυπες εκφράσεις σε ελληνικά και ρουμανικά

<http://www.toatecuvintele.ro/> (ρουμανικές στερεότυπες εκφράσεις)

<http://elearning.edc.uoc.gr/e-learning> (λεξικό περιφράσεων της νέας ελληνικής)